

Jizzax politexnika instituti "Ijtimoiy fanlar"

kafedrasi v.b. dotsenti, f.f.f.d.(PhD)

Abduvaliyev Ortiq Abdulxamidovich

**TURKIY DAVLATLAR TASHKILOTINING MARKAZIY OSIYO
MINTAQASIDAGI MADANIY, IQTISODIY VA SIYOSIY AHAMIYATI**

***Annotatsiya:** Quyida keltirib o'tilgan maqolada Turkiy davlatlar tashkilotining Yevroosiyo mintaqasidagi ko'p qirrali ahamiyati to'g'risida so'z boradi. Shunga ko'ra mamlakatlar o'rtasidagi o'zaro savdo va investitsiyalar hajmi shu bilan bir qatorda ularning soha va tarmoqlarga taqsimlanishi to'g'risida ochiq manbalarda keltirib o'tilgan ma'lumotlarga asosan yoritib berishga harakat qilingan.*

***Kalit so'zlar:** iqtisodiyot, madaniyat, keng qamrovli hamkorlik, sammit, eksport va import, logistika.*

Acting Associate Professor of the Department of "Social Sciences"

of the Jizzakh Polytechnic Institute, Doctor of Philosophy (PhD)

Abduvaliyev Ortiq Abdulhamidovich

**CULTURAL, ECONOMIC AND POLITICAL SIGNIFICANCE OF
THE ORGANIZATION OF TURKISH STATES IN THE CENTRAL ASIA
REGION**

***Annotation:** The article cited below discusses the multifaceted importance of the Turkic States Organization in the Eurasian region. Accordingly, an attempt has been made to shed light on the volume of mutual trade and investments between the countries, as well as their distribution across sectors and industries, based on information cited in open sources.*

Keywords: *economy, culture, comprehensive cooperation, summit, export and import, logistics.*

Umumturkiy integratsiya - bu turkiy xalqlarning etnik, lisoniy qarindoshligi va madaniy yaqinligini tan olishdan kelib chiqadigan va bu xalqlarning birligi, birodarligi va hamkorligiga va shu bilan ularning rivojlanishiga hissa qo'shadigan g'oyalar tizimidir. Turkizm g'oyalari va harakati XIX asrning ikkinchi yarmida paydo bo'lgan. 19-20-asrlarda turkiy harakat turkiy xalqlar orasida keng tarqaldi. Ma'lumki, turkiy xalqlarning etnik, madaniy va hududiy yaqinligi oxir-oqibat ularning birlashishiga olib keladi, ammo bu tabiiy siyosiy va ijtimoiy jarayon bir vaqtlar turkizmga qarshi bo'lganlar (Rossiya imperiyasi, Buyuk Britaniya va Frantsiya siyosiy doiralari, yunonlar, arman diasporasi) barcha turkiy xalqlarni birlashtirish va afsonaviy Turon davlatini qurish g'oyasiga asoslangan va agressiv millatchilik harakati sifatida mafkura ta'riflab kelindi. Imperializmning manfaatlari va uning dunyoning tabiiy va geoiqtisodiy boyliklari ustidan nazorati hali uzoq davom etadiganga o'xshaydi. Shuning uchun, ular har doim ham qaysi xalqaro ittifoqlar mavjud bo'lishi mumkinligini va qaysi biriga bu mumkin emasligini hal qilishlari shart emas. Shuning uchun madaniy, lingvistik va irqiy mansublik asosida tuzilgan xalqaro tashkilotlar (Kengash, Hamdo'stlik, Hamkorlik va boshqalar) ularning manfaati uchun qoldirilmasligi kerak. Xalqaro tashkilotlar, avvalo, a'zo davlatlarning, ya'ni mustaqil turkiy davlatlarning ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy ehtiyojlari asosida shakllanadi. Turk dunyosining siyosiy platformasi yanada adolatli dunyo tartibini qurish bo'lishi kerak. 19-20 asrlarda mavjud bo'lgan dunyodagi geosiyosiy tartiblar turk dunyosiga zarar etkazgan va uni qulash yoqasiga olib kelganligini hech qachon unutmaslik kerak.

Qayd etish kerakki, irqiy, madaniy jihatdan juda yaqin xalqlar va jamiyatlar orasida aynan Turk dunyosi amaliy integralizm harakatlarini eng kechikib boshladilar. Ulug' siyosat arbobi M.K.Otaturkning Turkiya va sobiq SSSRdagi turkiy xalqlar o'rtasida til, tarix va madaniyat ko'priklarini o'rnatish va bu ishni xalqlarning ozodlikka erishishini kutib o'tirmasdan amalga oshirish xususidagi

ko'rsatmalari hayotga yetarlicha tatbiq qilinmadi. 1990-yillar boshida Turkiya turkiy integralizmning lokomotivi bo'lishga hali tamoman tayyor emas edi.

Shu sababli bu ishning strategiyasi va taktikasi "sinab ko'r-xato qil-tuzat" shaklida amalga oshirila bordi. Masalan, Turgut O'zal davrida turkiy integralizm jarayonlari katta sur'atlar bilan borgan bo'lsa, undan keyingi rahbarlar davrida bu masala turk tashqi siyosatida hatto Yaqin Sharq va Yevropa masalalaridan ham keyingi navbatda turgani ma'lum¹.

1990-yillarda mintaqada turklar ittifoqini targ'ib qilishda muvaffaqiyatsizlikka uchraganiga qaramay, 2000-yillarning dastlabki dekadasi Turkiyaning ta'lim, madaniyat sohalarida faol bo'lgan "yumshoq kuchi" o'sha yillari ayniqsa Qozog'iston va Qirg'izistonda ancha muvaffaqiyatlarga erishdi. Umuman, Turkiyaning mintaqadagi rivojlanishga ko'maklashish siyosati beshta asosiy ustunga ega: aloqa, transport, madaniyat, ta'lim, iqtisod va energetika sohalarida hamkorlik. Ushbu maqsadlarga muvofiq, Turkiya tomonidan qilingan eng muhim qadam TIKAning (Turkiya Respublikasi Bosh vaziri idorasi huzuridagi Turkiya hamkorlik va taraqqiyot agentligi) tashkil etilishi bo'ldi. Turkiyaning Markaziy Osiyodagi qardosh davlatlar bilan aloqasini ildam rivojlantirishda TIKA taraqqiyotga ko'maklashish agentligi sifatida muhim rol o'ynadi². Nihoyat, Turkiya tashqi siyosatning muhim quroli bo'lgan "yumshoq kuch" vositasidan unumli foydalana boshladi. Bu hol 1990-yillar boshida yaratilgan TurkSOY tashkilotining yoniga madaniy integralizmni rivojlantiradigan yana bir kuch va vosita kelib qo'shilganini anglatar edi.

Turkiy davlatlar parlamentlari hamkorligi Turk kengashining faoliyati ko'lamini yanada orttirishi tabiiy edi. Shu sababli 2008-yil 21-noyabrda Turkiy tilli davlatlarning parlament assambleyasi (TurkPA) tashkil etildi. 2009-yil 29-sentyabrda Ozarbayjon Respublikasi poytaxti Boku shahrida Turkiy tilli davlatlar parlament assambleyasining 1-umumiy yig'ilishi bo'lib o'tdi. Majlisda TurkPA

¹ Pinar Akçali, Türk Dış Politikası ve Türk Dünyası https://tasam.org/Files/Icerik/File/turk_dis_politikasi_ve_turk_dunyasi_588e3be0-87ba-4f51-bff1-0100f4540148.pdf (January, 2021).

² А. Н. Маханова, Механизмы политического присутствия Турции в «тюркских» государствах / А. Н. Маханова // Молодой ученый, 2017. - № 13 (147). - с. 503-505.

Nizomnomalari, Kotibiyati va Boku deklaratsiyasi qabul qilindi. Shu bilan birga, TurkPA Kotibiyati doimiy ravishda Bokuda istiqomat qilishi to'g'risida qaror qabul qilindi.

TurkPA tashkil etilganidan keyin turkiy integralizmning ilm-fan, iqtisod va siyosiy hamkorlik parametrlari ham kun tartibiga olina boshlandi. Jumladan, 2009-yil 3-oktyabrda Ozarbayjonning Naxchivan shahrida bo'lib o'tgan Turkiy tilli Prezidentlarning 9-sammitida Qozog'iston Prezidenti Nursulton Nazarboyev turk dunyosi bo'yicha tadqiqotlar olib borish uchun xalqaro ilmiy markaz tashkil etishni taklif qilgan edidi. Turk akademiyasi 2010-yil 25-mayda Qozog'iston poytaxti Ostona shahrida tashkil etilgan. Tadqiqot markazining ochilish marosimida Qozog'iston Prezidenti Nursulton Nazarboyev va Turkiyaning o'sha paytdagi Prezidenti Abdulla Gul, shuningdek Qozog'iston, AQSh, Rossiya (Tatariston, Boshqirdiston, Chuvashiston, Yoqutiston), O'zbekistondan kelgan taniqli turkologlar ishtirok etishdi. 2012-yil 22-23 avgust kunlari Qirg'iziston poytaxti Bishkek shahrida bo'lib o'tgan Turkiy tilli davlatlar hamkorlik kengashining Sammitida Turk akademiyasiga xalqaro maqom berish to'g'risida bitim imzolandi. Tasdiqlash jarayoni tugagandan so'ng, Qozog'iston Respublikasi Ta'lim va fan vazirligi huzurida Ostona shahrida 2010-yildan beri faoliyat yuritib kelayotgan Turk akademiyasi 2014-yil 28-avgustda xalqaro tashkilot maqomini oldi. Shunday qilib, to'rtta turkiy tilli davlatlar (Ozarbayjon Respublikasi, Qozog'iston Respublikasi, Qirg'iziston Respublikasi va Turkiya Respublikasi) tomonidan ixtiyoriy ravishda tashkil etilgan xalqaro ilmiy markaz o'z faoliyatini "Xalqaro turk akademiyasi" nomi ostida olib borishni boshladi.

Bugungi kunda ham Turkiy davlatlar integratsiyasini tezlashtirish va samaradorligini oshirish maqsadida qator qo'shma loyihalar va uchrashuvlar bo'lib o'tmoqda. Misol tariqasida, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2021-yil 12-noyabr kuni Turkiy tilli davlatlar hamkorlik kengashining sakkizinchi sammitida ishtirok etishi haqida to'xtalib o'tishimiz mumkin.

Turkiya Respublikasi Prezidenti Rejep Tayyip Erdogʻan tashabbusi bilan tadbir Istanbuldan janubisharqda joylashgan hamda Turkiya uchun tarixiy ahamiyatga ega boʻlgan Demokratiya va erkinlik orolida boʻlib oʻtdi.

Kengash majlisida, shuningdek, Ozarbayjon Respublikasi Prezidenti Ilhom Aliyev, Qirgʻiz Respublikasi Prezidenti Sadir Japarov, Qozogʻiston Respublikasi Prezidenti Qasim-Jomart Toqayev hamda Turkmaniston Prezidenti Gurbanguli Berdimuhamedov va Vengriya Bosh vaziri Viktor Orban qatnashdi. Sammit kun tartibiga muvofiq, savdo, investitsiyalar, “yashil” iqtisodiyot, raqamli texnologiyalar, transport va kommunikatsiyalar, taʼlim va madaniyat sohalaridagi koʻp qirrali munosabatlarni har tomonlama kengaytirish va mustahkamlash masalalari koʻrib chiqildi.

Xulosa sifatida taʼkidlash mumkinki, Turkiy davlatlar tashkiloti aʼzolari oʻzaro iqtisodiy va siyosiy tahliliga koʻra bu davrga kelib taʼlim va madaniyat sohalarida ham sezilar darajada manfaatli kelishuvga erishildi. Soʻngi yillardagi tashkilot uchrashuvlarida esa yana ham koʻp vektorli siyosat olib borishga va shu bilan bir qatorda iqtisodiy savdo logistika munosabatlarini ham keng qamrovda koʻrib chiqilayotganini guvohi boʻlishimiz mumkin.

ADABIYOTLAR:

1. Juliboy Eltazarov. “Umumturk Integralizmining Doimiy kodlari: tilda, fikrda, ishda, ilm-fanda va texnologiyada birdamlik”. – Academic Journal of History and Idea <https://doi.org/10.46868/atdd.128>.

2. Dostonjon Tojiyev, Axrorjon Davkarov. Oʻzbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali, 20.12.2023 24-son, “Globallashuv sharoitida turkiy davlatlar tashkiloti tarixi va istiqbolining mahalliy hamda xorijiy tadqiqotlarda oʻrganilishi”.

3. Mamatov Behruz. Oʻzbekiston Milliy universiteti, Tarix fakulteti Oʻzbekistonning eng yangi tarixi kafedrası 1 kurs magsitranti. Hosted from Amsterdam, Netherlands, April 30th 2022. “Oʻzbekistonning turkiy tilli davlatlar

hamkorlik ittifoqidagi o‘rni”. “International Conference on Developments in Education”.

4. Abdulxamidovich, A. O. (2026). Mahallalarni ijtimoiy rivojlanishida yoshlarda mas’uliyat tuyg‘usini shakllantirishning ahamiyati. Scientific approach to the modern education system, 4(44), 12-15.